

Bacheloroppgave

ADM650 Jus og administrasjon

**Synkende fruktbarhet og dens innvirkning på
videreføringen av velferdsstaten**

Martine Aamås Smørdal

Totalt antall sider inkludert forsiden: 38

Molde, 21.05.2019

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☒
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☒
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☒
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiattrollert i URKUND, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☒
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☒
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☒

Personvern

Personopplysningsloven

Forskningsprosjekt som innebærer behandling av personopplysninger iht.

Personopplysningsloven skal meldes til Norsk senter for forskningsdata, NSD, for vurdering.

Har oppgaven vært vurdert av NSD?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

- Hvis nei:

Jeg/vi erklærer at oppgaven ikke omfattes av Personopplysningsloven:

Helseforskningsloven

Dersom prosjektet faller inn under Helseforskningsloven, skal det også søkes om forhåndsgodkjenning fra Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, REK, i din region.

Har oppgaven vært til behandling hos REK?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Sølve Mikal Krekvik Nerland

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven. §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Dato: 21.05.2019

Antall ord: 8426

Forord

Denne bacheloroppgaven ble skrevet som en avsluttende oppgave i jus og administrasjon ved Høgskolen i Molde. Temaet ble valgt på bakgrunn av nyere debatter om synkende fruktbarhet som har oppstått den siste tiden. Blant annet har statsminister Erna Solberg i sin nyttårstale for årsskiftet 2018/2019, uttalt at vår velferdsmodell står overfor problemer de neste årene som følge av en synkende fruktbarhet blant norske kvinner. Debatten om synkende fruktbarhet og hvordan dette kan utfordre videreføringen av velferdsstaten har dermed blitt en dagsaktuell og viktig debatt. Derfor har oppgaven vært motivert av å utforske og redegjøre for utfordringer som man i fremtiden kan stå overfor.

Synkende fruktbarhet er en pågående utfordring, og dermed er det også en del usikkerhet omkring fremtiden. Dette har ført til at oppgaven har vært utfordrende å skrive, men også svært interessant.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Sølve Mikal Krekvik Nerland som har hjulpet meg med denne oppgaven, med sine gode innspill og ideer.

Martine A. Smørdal

21.05.2019

Sammendrag

Formålet med oppgaven er å se på hvordan synkende fruktbarhet kan være en utfordring for videreføringen av velferdsstaten. De siste ti årene har fruktbarhetstallene i Norge sunket, og dermed har også diskusjonen om mulige utfordringer blusset opp.

Denne oppgaven handler om ulike utfordringer som den norske velferdsmodellen og dens videreføring kan stå overfor i fremtiden som en konsekvens av synkende fruktbarhet. Særlig vil oppgaven fokusere på utfordringer ved finansieringen av velferdsstaten og tilgangen på arbeidskraft.

Det teoretiske rammeverket for analysen er teorien om velferdsstatsmodeller, befolkningsutvikling og forsørgerbyrde. Ved å ta i bruk en dokumentundersøkelse, og dermed en kvalitativ innsamling av data, har oppgaven analysert ulike prognoser og framskrivinger frem til 2060, fra blant annet Statistisk sentralbyrå, Stortinget og regjeringen. Oppgaven har i all hovedsak sett på utfordringer på nasjonalt nivå, men den går også gjennom regionale utfordringer.

Hovedfunnene i oppgaven viser til at det spesielt er to viktige utfordringer som kan oppstå i fremtiden, og disse er finansiering av velferdsstaten og tilgang på arbeidskraft. Som en konsekvens av at det fødes færre barn, og at helsen og levealderen blant eldre stadig forbedres, vil det i fremtiden være flere i pensjonsalder enn i yrkesaktiv alder. Dette fører til at det kan bli utfordrende å finansiere velferdsstaten på grunn av synkende skatteinntekter, samtidig som at det ikke vil finnes nok menneskelige ressurser som kan arbeide innenfor helse- og omsorgssektoren til å ta vare på de eldre. I dag er statens oljeinntekter viktige for å finansieringen, men denne inntekten vil også trolig synke i fremtiden. Som en konsekvens av disse faktorene vil særlig de små kommunene slite, da unge fruktbare personer flytter til byene, og de eldre sitter igjen på bygda. Kommunene kan dermed få problemer med å opprettholde en stor nok sysselsettingsgruppe til å kunne tilby velferdstjenester, og finansieringsmodellen som i dag kompenserer kommunene for demografiulempen, kan komme under press.

Forutsetningene for prognosene kan alltid endre seg, og det er spesielt stor usikkerhet knyttet til forutsetningene om innvandring og utvandring, fruktbarhet, levealder, innenlandsk flytting og inntektskilder.

Innholdsfortegnelse

1.0	Innledning	1
2.0	Teori og sentrale begreper	2
2.1	Den norske velferdsstaten	2
2.2	Teori om befolkningsutvikling	5
2.3	Forsørgerbyrde.....	5
3.0	Metode	6
4.0	Analyse	8
4.1	Befolkningen i dag og i fremtiden	8
4.2	Utfordringer for finansiering av velferdsstaten.....	11
4.3	Utfordringer for tilgang på arbeidskraft i fremtiden.....	15
4.4	Utfordringer på regionalt nivå	17
4.5	Økt konfliktnivå mellom generasjoner?.....	19
4.6	Mulige svar på utfordringene.....	20
4.7	Motsatte effekter?	21
5.0	Diskusjon	22
6.0	Konklusjon	25
	Referanseliste	26
	Figurliste	30

1.0 Innledning

De siste årene har synkende fruktbarhet blitt en bekymring for både politikere, forskere og samfunnsborgere. En av disse bekymringene handler om utfordringen med å videreføre velferdsstaten ettersom fruktbarheten synker, og kan fortsette å synke i fremtiden. Særlig har statsminister Erna Solberg løftet dette frem i årets nyttårstale, hvor hun sa følgende:

Det fødes for lite barn her i landet til at den norske velferdsmodellen kan videreføres. Hvor vi i dag bare føder 1,6 barn, trenger vi å føde over to barn i gjennomsnittet for å kunne opprettholde folketallet. Samfunnet vårt går rundt fordi voksne tar omsorg for barna, og arbeidsgivere sørger for de eldre. De neste tiårene vil vi få problemer med denne modellen. (NRK "lag flere barn, ber statsministeren i sin tale" (2019)).

I etterkant av nyttårstalen har det vært debatt om hvordan og i hvilken grad synkende fruktbarhet er en utfordring for velferdsstaten og dens videreføring i fremtiden. Både nyttårstalen og den nye forskningen og debatten rundt utfordringen, viser at det er behov for å utforske, klargjøre og systematisere nærmere hva som ligger i dette.

Den norske velferdsmodellen bygger på at staten kan garantere samfunnets medlemmer hjelp dersom de skulle komme ut for helsesvikt, sosial nød eller tap av inntekt. Modellen forutsetter en forsørgerbyrde, hvor de yrkesaktive tar vare på de som ikke arbeider. Siden 2009 har fruktbarhetstallene falt, samtidig som at befolkningen aldres. Dette kan i fremtiden føre til at forsørgerbyrden for eldre blir større enn forsørgerbyrden for barn og unge (Tønnessen 2018 a). Økte utgifter til pensjoner og eldreomsorg må derfor stadig bæres av en mindre gruppe av arbeidende (Kuhnle og Kildal 2018; Christensen og Berg 2018). Velferdsstaten kan derfor stå overfor to viktige utfordringer i fremtiden, og disse er finansieringen av velferdsstaten og tilgangen på menneskelig arbeidskraft. Et viktig spørsmål rundt dette er derfor om vår velferdsmodell tåler færre yngre og flere eldre i samfunnet.

For å belyse dette teamet, er problemstillingen i denne bacheloroppgaven som følger:
"Hvordan kan synkende fruktbarhet være en utfordring for videreføringen av velferdsstaten?"

Dette er en beskrivende og eksplorerende problemstilling, motivert av kompleksiteten i debatten rundt denne tematikken. Problemstillingen er avgrenset til å se på den skjeve forsørgerbyrden som kan oppstå når man føder færre barn samtidig som befolkningen aldres. Fokuset vil spesielt være rettet mot to ulike typer utfordringer: økonomisk finansiering og menneskelig arbeidskraft. Problemstillingen er også avgrenset i tid til å ta for seg utfordringer for videreføringen av velferdsstaten frem til 2060. Det er denne tidshorizonten som hovedsakelig finnes i befolkningsframskrivingene i dag, og som kan sies å være mest troverdig. Til sist er problemstillingen hovedsakelig begrenset til å ta for seg utfordringene på nasjonalt nivå, men regionale utfordringer vil også bli nevnt.

Ved å ta i bruk en dokumentundersøkelse, blir prognoser og befolkningsframskrivinger analysert opp mot teori for å svare på problemstillingen. Det teoretiske rammeverket for analysen er teorien om velferdsmodeller, befolkningsutvikling og forsørgerbyrde.

Oppgaven vil først ta for seg ulike teorier og sentrale begreper. Deretter vil oppgaven si noe om hvordan befolkningen ser ut i dag og hvordan den vil se ut i fremtiden, før den går videre på ulike utfordringer som velferdsstaten står overfor. Oppgaven går så videre på en diskusjon av teorien og analysen, og avsluttes med en konklusjon.

2.0 Teori og sentrale begreper

2.1 Den norske velferdsstaten

Velferdsstaten i Norge kan ses på som kollektive ordninger for sosialforsikring, inntektsomfordeling og tjenesteproduksjon (Cappelen 2011, s. 67). Velferdsstaten bygger på at staten kan garantere samfunnets medlemmer hjelp dersom de skulle komme ut for helsesvikt, sosial nød eller tap av inntekt. Det vil si at velferdsstaten er en forsikringsstat som sikrer folk økonomisk mot ulike former for risiko (Christensen og Berg 2018).

Det finnes grovt tre typer velferdsmodeller: den anglo-amerikanske, den kontinentale og den skandinaviske. Den anglo-amerikanske velferdsstaten finner man blant annet i USA og Storbritannia, og bygger på å gi innbyggerne en minstesikring og å få folk til å arbeide. Markedet har en svært viktig rolle ved at staten kan garantere en minstesikring til alle og overlate resten til markedet, eller ved at staten subsidierer private velferdsordninger. Ytelsene er svært lave, og disse skal i all hovedsak sørge for å motivere til arbeid (Mathisen 2003).

Den kontinentale velferdsstaten finner man blant annet i Tyskland og Frankrike. I denne modellen er ofte rettighetene knyttet til klasse, yrke eller status. Formålet er særlig å sikre inntektsnivået for tidligere yrkesaktive personer som ikke lenger kan arbeide. Familien har her vært en viktig velferdsforsørger, og staten kommer inn når familien ikke lenger klarer dette. Ytelsene er som oftest avhengig av inntekt, og her fokuserer man på omfordeling over livsløpet. Personer med høy inntekt fra tidligere arbeid får høyere ytelse enn personer med lav inntekt (Mathisen 2003).

Til sist har man den skandinaviske modellen, som blant annet finnes i Norge, Sverige, Danmark og Nederland. Denne modellen har som mål å sikre likhet for alle. Familien spiller ikke en like viktig rolle som forsørger, og staten har en aktiv rolle som velferdsforsørger (Mathisen 2003). Denne velferdsmodellen er svært omfattende, og innebærer at alle har rett på de fleste velferdsgoder. Blant annet har nordmenn med både høy og lav inntekt lik rett til de samme offentlige tjenestene som helsetjenester, utdanning o.l. Et viktig prinsipp er at disse universelle tjenestene skal holde så høy kvalitet at man ikke trenger å kjøpe andre tjenester på det private markedet. Denne typen velferdsstat omfatter blant annet en rekke ordninger som alders- og uførepensjon, arbeidsledighetstrygd, helse- og omsorgstjenester, utdanningsinstitusjoner og familiepolitiske ordninger som barnetrygd, foreldrepermisjon og barnehager (Christensen og Berg 2018).

Den norske velferdsstaten innebærer omfordelinger over livsløpet. Barn, ungdom og eldre mottar flere offentlige tjenester enn de betaler i skatt. I yrkesaktiv alder vil man derimot i gjennomsnitt betale mer i skatt og avgifter enn man selv mottar (Regjeringen.no "langsigtede utfordringer som følge av en aldrende befolkning" (2018)).

Den norske velferdsmodellen kan sies å ha klart å kombinere økonomisk vekst og stabilitet med et velfungerende arbeidsmarked med mål om høy arbeidsmarkedsdeltakelse, jevn inntektsfordeling, høy levestandard og stor grad av sosial likhet. Det er mange årsaker til at dette har fungert så godt. Blant annet har staten hatt stort fokus på offentlig utdanning, noe som har bidratt til høyere yrkesdeltakelse, det har eksistert et velregulert arbeidsliv med sterke arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner, staten har bidratt til et skattefinansiert offentlig velferdstilbud av høy kvalitet, og en omfattende familiepolitikk som fremmer likestilling. Disse faktorene har bidratt til høy yrkesdeltakelse for alle grupper, inkludert blant annet eldre, kvinner og innvandrere (NOU 2011: 7). I tillegg til dette har Norge hatt en svært stor inntektskilde fra olje, noe som også har vært en viktig drivkraft. Oljenæringen har bidratt til arbeid og økte inntekter. Dette har ført til at staten har hatt en sterk velstandsvekst og et handlingsrom i finanspolitikken som mange andre land ikke har hatt (Finansdepartementet 2017, s. 207).

Velferdsstaten finansieres i overveiende grad ved generell skatt (Cappelen 2011, s. 67), dvs. skatter på inntekt, forbruk og formue som ikke er direkte knyttet til velferdsytelser. Personer med høyest inntekt betaler mest i skatt, selv om de offentlige ytelsene er relativt likt fordelt utover befolkningen. Den norske velferdsstaten har derfor en betydelig omfordelende effekt, og dette er en stor grunn til at inntektsulikhetene kan sies å være relativt lave i Norge (Christensen og Berg 2018).

Høy yrkesdeltakelse er slik sett en forutsetning for at den norske velferdsmodellen skal være økonomisk bærekraftig. Høye skatteinntekter er viktig for å kunne finansiere velferdstilbudet. Jo flere som betaler skatt, jo høyere vil skatteinntektene være, og jo mer bærekraftig vil velferdsmodellen være. Færre personer i arbeid vil gi større inntektssvikt, gjennom tapt skatteinngang og større utgiftsvekst. Generelt er yrkesdeltakelsen i Norge høy, men selv om utgangspunktet altså er godt, vil staten likevel få en sterk vekst i velferdsutgiftene i fremtiden (NOU 2011: 7).

De siste ti årene har fruktbarheten i Norge sunket, og dette kan skape utfordringer for både finansieringen av velferdsstaten, og tilgangen på arbeidskraft. Dette kan særlig være synlig ved at skatteinntektene og yrkesdeltakelsen kan synke som følge av færre i arbeid.

2.2 Teori om befolkningsutvikling

Fruktbarhetstallene i et land kan regnes ut ved å ta i bruk en demografisk hovedformel som uttrykker endringen i en folkemengde mellom to tidspunkt. Dette kan for eksempel være endringen i folkemengden i Norge i løpet av ti år. Denne formelen angir forskjellen mellom antall fødte og antall døde, pluss forskjellen mellom antall innflyttere og utflyttere. Formelen kan uttrykkes slik (Tønnessen 2018 b): total tilvekst i folketallet = (folketallet i slutten av perioden – folketallet i begynnelsen av perioden) = (antall fødte – antall døde) + (antall innflyttere – antall utflyttere).

Fruktbarheten i et land defineres som det antall barn en kvinne får i løpet av sitt liv. Hvor mange barn en kvinne får, og når en kvinne får barn, kan sees i sammenheng med utdanning, yrkesdeltakelse, atferd, oppfatninger, holdninger, kulturell, sosial og religiøs påvirkning. Disse årsaksfaktorene kan variere betydelig, og dermed vil det også variere fra land til land hvor høye fruktbarhetstallene er (Solerød og Tønnessen 2018 a).

Befolkningsutviklingen i en befolkning kan uttrykkes med et samlet fruktbarhetstall (SFT). Dette er et uttrykk for hvor mange barn kvinner i en befolkning i gjennomsnitt vil føde. For at et folketall skal opprettholdes på lengre sikt, må samlet fruktbarhetstall være over 2, dersom man ser bort fra flytting. Hver kvinne må derfor i gjennomsnitt få én datter (Solerød og Tønnessen 2018 b).

2.3 Forsørgerbyrde

Samtidig som at fruktbarhetstallene har sunket de siste årene, øker også levealderen i takt med bedre helse og medisinsk apparat. Dette fører til at befolkningen som helhet blir eldre (Tønnessen 2018 a). De neste årene kommer den såkalte eldrebølgen, som er en bølge av alderspensjonister forårsaket av høyere levealder samt høyere fødselstall etter andre verdenskrig, kombinert med fallende fødselstall de senere årene (NHO Østfold "Eldrebølgen" 2011).

Denne eldrebølgen vil ha konsekvenser for forsørgerbyrden, som viser antall eldre og barn relativt til hvor mange som er i yrkesaktiv alder (Tønnessen 2018 a). Dette viser altså til forholdet mellom antall personer i aldersgrupper som typisk ikke arbeider, og antall

personer som typisk arbeider. Forsørgerbyrden beregnes med utgangspunkt i befolkningstall for et gitt område og en gitt tidsperiode. Den kan uttrykkes tallmessig som forholdet mellom antall forsørgede og antall forsørgere. For eksempel kan man se på hvor stor prosentandel av befolkningen som under 20 år og over 66 år utgjør av befolkningen mellom 20 år og 66 år (Store Norske Leksikon "Forsørgerbyrde" (2019)). Dette målet tar ikke hensyn til den faktiske sysselsettingen i disse gruppene. Likevel er det et viktig mål fordi den beskriver befolkningsstrukturen, som har stor betydning for både arbeidstilbud, offentlige inntekter, pensjonsutgifter og pleie- og omsorgsbehov (Leknes et al. 2018, s. 21).

En synkende fruktbarhet og en aldrende befolkning vil i fremtiden kunne påvirke utgifter til pensjoner, helse og omsorg som er finansiert gjennom velferdsstaten. Dette skjer ved at disse forholdene forskyver balansen mellom inntekter og utgifter ved at den yrkesaktive andelen av befolkningen blir mindre (Statistisk sentralbyrå "Velferdsstaten trenger mange i arbeid" (2010)).

En forskjøvet forsørgerbyrde som en konsekvens av synkende fruktbarhet og en aldrende befolkning kan påvirke sysselsettingen på arbeidsmarkedet i Norge. Sysselsatte personer er personer som utfører inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i uka, samt personer som har slikt arbeid men som er fraværende (Statistisk sentralbyrå "sysselsatte"). Arbeidsmarkedet er det samlede tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft, hvor arbeidskraft er all form for menneskelige bidrag til produksjon (Store norske leksikon "arbeidsmarked" (2018)). Arbeidsstyrken er summen av de sysselsatte og de arbeidsledige, dvs. alle som tilbyr sin arbeidskraft på arbeidsmarkedet (Statistisk sentralbyrå "Arbeidsstyrken").

3.0 Metode

Hensikten med forskning er å frembringe gyldig og troverdig kunnskap om virkeligheten. For å klare dette må man ha en strategi for hvordan man skal gå fram, og denne strategien er metoden. Metode dreier seg om hvordan man kan samle inn empiri om virkeligheten på en best mulig måte. Uansett hvilken empiri det er snakk om, bør den være gyldig og relevant, og pålitelig og troverdig. Empirien må derfor faktisk gi svar på de spørsmålene vi stiller, og undersøkelsen må være til å stole på (Jacobsen 2015, s. 14-16).

Undersøkelser har et felles grunnlag i å utvikle kunnskap om virkeligheten, men de vil ha ulike hensikter med tanke på hva slags type kunnskap man sikter mot (Jacobsen 2015, s. 14). Man kan skille mellom beskrivende, forklarende og predikerende hensikter (Jacobsen 2015). Denne oppgaven er beskrivende og vil gå utforskende til verks. Gjennom denne undersøkelsen vil man få mer innsikt i hvordan et fenomen ser ut, og det er et ønske om å beskrive hvilke utfordringer velferdsstaten kan møte dersom forsørgerbyrden forskyves som en konsekvens av synkende fruktbarhet.

I denne oppgaven blir en kvalitativ innsamling av data tatt i bruk. Her skal enheten "velferdsstat" bli brukt og data skal samles inn som ord (Jacobsen 2015, s. 145). Dette er en forskningsmetode som vektlegger forståelse og analyse av sammenhenger i en prosess, og som er viktig for å utvikle bedre forståelse (Malt 2015). I denne sammenhengen vil oppgaven ta for seg forståelse og analyse av videreføringen av velferdsstaten.

Denne oppgaven tar ikke for seg primærdata, men skal baseres på dokumentasjon som er samlet inn av andre. Derfor blir det tatt i bruk en dokument- og litteraturundersøkelse, og dermed sekundærdata. Det er spesielt to grunner til at denne typen innsamlingsmetode blir tatt i bruk. For det første ville det vært krevende å samle inn primærdata til denne oppgaven. For det andre er det viktig å få tak i objektive dokumenter. Dokumentene kommer blant annet fra Stortinget, regjeringen og Statistisk sentralbyrå, og kan derfor regnes som pålitelige kilder (Jacobsen 2015, s. 170).

Denne oppgaven vil ta for seg forskning og befolkningsframskrivninger frem til 2060. Det er vanskelig å finne data om befolkningsframskrivninger etter tidspunktet, og etter dette er det også vanskelig å spå fruktbarhetstall, aldring, behov for arbeidskraft o.l. Befolkningsframskrivninger som går lengre frem i tid enn 2060, vil også ha større sjanser for feilmarginer. I tillegg til denne avgrensningen i tid, vil også oppgaven hovedsakelig basere seg på nasjonale utfordringer, men regionale utfordringer vil også bli nevnt.

For å finne frem til dokumentasjonen og litteraturen i denne oppgaven, er det tatt i bruk ulike databaser, som blant annet Idunn, Oria, Atekst, Statistisk sentralbyrå og Store Norske Leksikon. Der har det blitt brukt ulike søkeord, som blant annet "fruktbarhet og utfordringer", "fruktbarhet og aldrende befolkning" "aldrende befolkning og utfordringer"

og "fruktbarhet og velferdsstat". Det har også blitt fokusert på forfattere som har skrevet mye om temaet som bacheloroppgaven tar for seg.

En dokumentundersøkelse kan gi objektiv og nøytral informasjon, og dermed gi gode og pålitelige svar på problemstillingen. Det er likevel viktig å se på kildene med et kritisk blikk. Ved bruk av sekundærdata benytter man seg av data som er samlet inn av andre. Dataen er derfor ofte produsert med en annen hensikt enn det som er hensikten i denne oppgaven. Det er andre som har bestemt hvilke problemstillinger, variabler, verdier og enheter som studeres, og dermed er det ikke alltid at dette passer inn i denne oppgaven. I tillegg kan sekundærdata være manipulert for å passe til den opprinnelige datainnsamlerens behov, eller inneholde feil (Jacobsen 2015, s. 171-172).

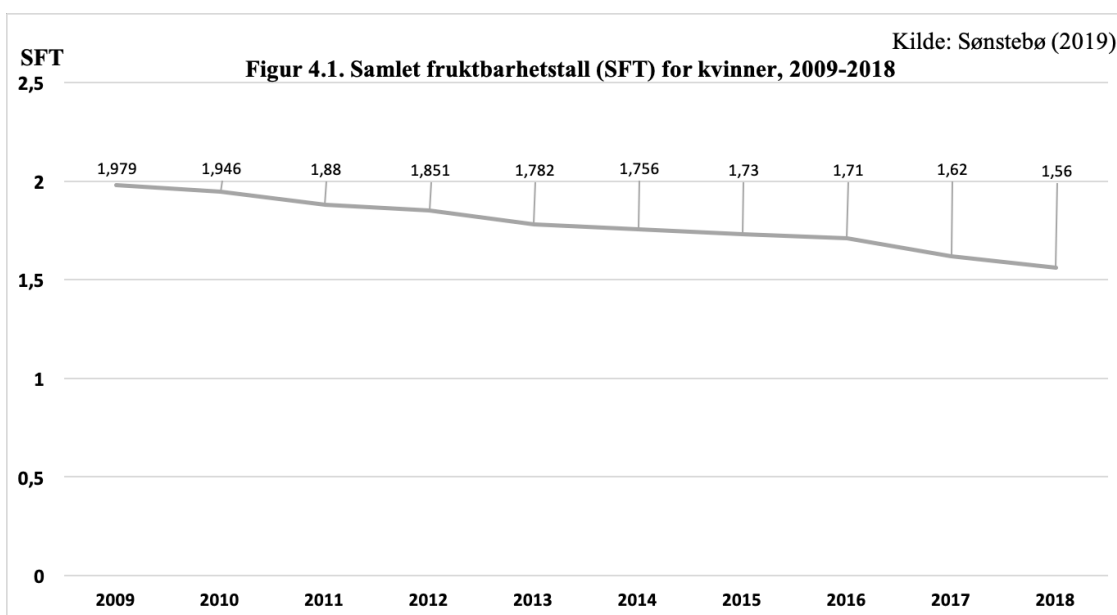
En annen metodisk utfordring knytter seg til bruk av data fra ulike tidsperioder. Hva som for eksempel kvalifiseres til å være "forsørgerbyrden" i en periode, kan bety noe annet i andre perioder, og konteksten kan endre seg over tid. For eksempel kan antall forsørgere i en periode være definert som de mellom 20 og 66 år, og mellom 15 og 60 år i en annen periode.

Til sist baserer dokumentundersøkelser seg på informasjon som er lite spontan. Dette kan gjøre at dataene er mer reflektert og gjennomtenkt, men også at de kan være forvridt og forfalsket (Jacobsen 2015, s. 171-172). Et kritisk blikk på kildene er dermed nødvendig selv om informasjonen kommer fra troverdige kilder.

4.0 Analyse

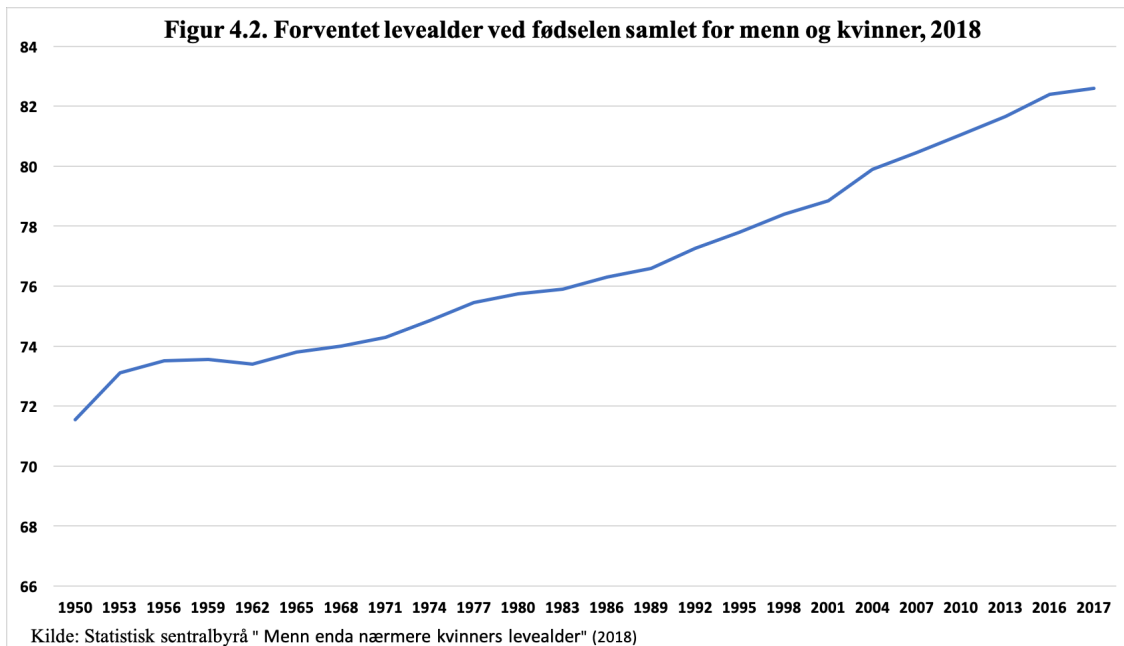
4.1 Befolkningen i dag og i fremtiden

I dag fødes det færre barn enn tidligere. Selv om fruktbarheten i Norge fortsatt er høy sammenlignet med andre europeiske land, har den likevel sunket betraktelig de ti siste årene. I 2018 ble det født 55 100 barn i Norge. Samlet fruktbarhetstall ble i 2018 målt til 1,56 barn per kvinne, og dette er det laveste nivået i Norge noen gang. Går man ni år tilbake i tid, til 2009, lå fruktbarhetstallet på hele 1,98 barn per kvinne (Sønstebo 2019). Denne nedgangen er en trend som har pågått i nesten ti år, noe man ser tydelig i figur 4.1.

I tillegg til at samlet fruktbarhetstall har sunket, har gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende økt de siste tiårene. Gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende i 2018 var 29,5 år for mødre. Bare siden 2016 har gjennomsnittlig alder ved første fødsel for mødre økt med et halvt år (Sønstebø 2019). I dag er kvinner i 30-34 årene mest fruktbare, etterfulgt av kvinner i aldersgruppen 25-29 år. Denne nedgangen henger sammen med at kvinner stadig utsetter å få sitt første barn. En konsekvens av denne utsettelsen er at det kan bli vanskeligere for kvinner å få like mange barn som sine forgjengere (Falnes-Dalheim 2018). Dette har ført til at kvinner i 30-årene i større grad stopper når de har fått barn nummer en eller to (Solerød og Tønnessen 2018 a).

Samtidig som at det fødes færre barn og gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende har økt, øker levealderen i takt med bedre helse og medisinsk apparat. Dette fører til at befolkningen som helhet blir eldre og flere. I 1950 var åtte prosent av befolkningen 67 år eller mer, mens andelen i 2017 økte til 14,5 prosent, altså en nesten dobling av andelen (Cappelen 2018, s. 73). Fra 1990 har levealderen økt hele syv år for menn og fire år for kvinner (Finansdepartementet 2017). Når denne gjennomsnittsalderen stiger, forskyves fordelingen mellom andelen eldre og yngre i de eldstes favør (Bergsli 2017). Dette kan i fremtiden føre til at man får en betydelig eldrebølge. Man må 40 år tilbake i tid for å finne så lave dødstall som finnes i dag (Amundsen 2018).

Figur 4.2 viser forventet levealder i 2018 ved fødselen. Forventet levealder kan si noe om befolkningens helse og levekår, om kvaliteten i helsetjenesten, medisinsk utvikling, og endringer i befolkningens levevaner og livskvalitet. Dette er viktige aspekter for at et samfunn skal være bærekraftig. Det er positivt at befolkningen lever lenger, men dette representerer også ulike utfordringer med tanke på pensjoner og helse- og omsorgstjenester (Statistisk sentralbyrå "Forventet levealder ved fødselen" (2014)). I 1950 lå forventet levealder på 71,55 år samlet for kvinner og menn, og dette tallet har steget nesten hvert eneste år frem til i dag. Som figur 4.2 viser, lå forventet levealder i 2017 på hele 82,6 år.

I henhold til disse demografiske faktorene har Statistisk sentralbyrå lagt ut befolkningsframskrivinger på hvordan befolkningen kommer til å utvikle seg fremover, gitt ulike forutsetninger om fruktbarhet, dødelighet, innvandring og utvandring. De tar derfor i bruk den demografiske hovedformelen for å finne fram til disse prognosene som strekker seg fra 2018 til 2060 (Statistisk sentralbyrå "befolkningsframskrivinger" (2018)). De tar for seg tre alternativer. Mellomalternativet er Statistisk sentralbyrås hovedalternativ og blir derfor benyttet her.

For det første viser befolkningsframskrivningens hovedalternativ at veksten i det norske folketallet har avtatt kraftig de siste årene, og vil fortsette å avta i fremtiden. Blant annet vil man forvente lavere innvandring, noe som bidrar til å dempe veksten i antall kvinner i fødedyktig alder. I tillegg forventer man at fruktbarheten fortsatt vil være lav. De siste

årene er det nettoinnvandringen som har bidratt mest til veksten i det norske folketallet, og i dette hovedalternativet vil nettoinnvandringen likevel fortsette å bidra mer enn fødselsoverskuddet, selv om innvandringen forventes å avta (Leknes et al. 2018, s. 12).

For det andre viser hovedalternativet at befolkningen stadig blir eldre. Antallet som er 70 år eller mer forventes å bli doblet, fra 625 000 i år til over 1,3 millioner i 2060. Andelen som er 80 år og eldre forventes å øke fra 220 000 i dag til nærmere 700 000 i 2060, noe som er mer enn en tredobling (Leknes et al. 2018, s. 20-21).

For det tredje viser hovedalternativet at det blir flere eldre enn barn og unge i befolkningen. Denne aldringen har konsekvenser for forsørgerbyrden. I dag er forsørgerbyrden for barn og unge litt høyere enn den er for eldre. I 2018 måtte hver person i yrkesaktiv alder i gjennomsnitt forsørge 0,4 barn og 0,3 eldre. Dette vil endre seg fra 2032. Da vil forsørgerbyrden for eldre være større enn for barn, og slik vil det fortsette. I 2060 må hver person i arbeidsalder i gjennomsnitt forsørge 0,4 barn og 0,5 eldre (Leknes et al. 2018, s. 21-22).

Disse befolkningsframskrivingene som Statistisk sentralbyrå framviser, lages i flere alternativer med ulike forutsetninger om fruktbarhet, dødelighet, innvandring og utvandring. Likevel viser prognosen en klar økning i andelen som er 80-89 år eller 90 år og eldre uansett alternativ (Leknes et al. 2018, s. 23). Dermed har ikke denne prognosen noen alternativ hvor man unngår den kommende eldrebølgen (Leknes et al. 2018, s. 30).

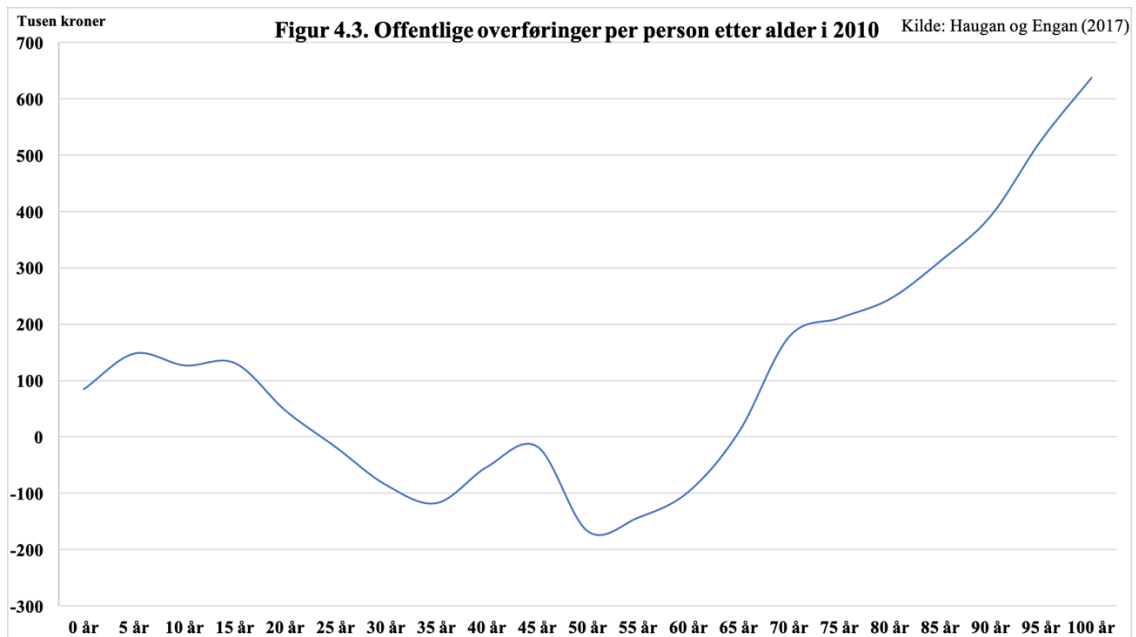
Befolkningsendringene kan i fremtiden føre til utfordringer for den skandinaviske velferdsmodellen. Særlig har det vært fokus på to utfordringer: finansieringen av velferdsstaten og tilgangen på arbeidskraft.

4.2 Utfordringer for finansiering av velferdsstaten

Finansieringen av velferdsstaten baserer seg på omfordelinger over livsløpet. Barn, ungdom og eldre mottar flere offentlige tjenester enn de betaler inn i skatt, og i yrkesaktiv alder er man en positiv bidragsyter. Dersom forsørgerbyrden forskyves, står dette i kontrast med omfordelingsprinsippet til den skandinaviske velferdsmodellen. Færre i

yrkesaktiv alder vil gjøre det vanskeligere å finansiere velferdsordningene til de mange eldre, samtidig som at man skal ta vare på barn og unge.

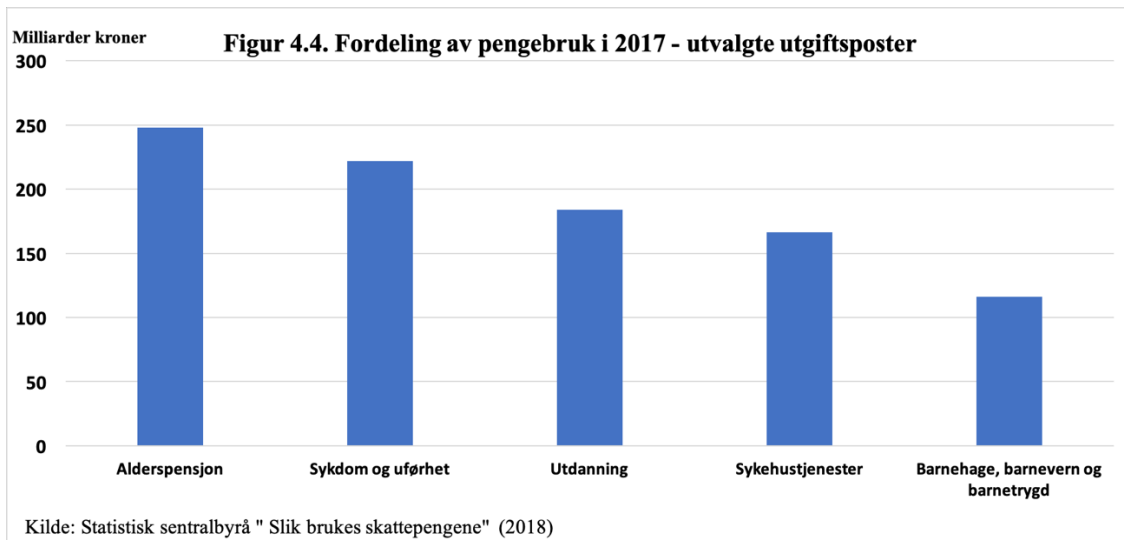
Basert på tall fra Perspektivmeldingen 2017 har VG funnet ut av hvor mye en person i 2010 i gjennomsnitt fikk i offentlige overføringer fra man er født til man dør, og hvor mye et årskull bidro til verdiskapningen i samfunnet (Haugan og Engan 2017).

Figur 4.3 viser at fra man er fem til femten år, får barna rundt 150 000 kroner i overføringer, gjennom gratis fødsel, helsekontroller, tannlege, billig barnehage og SFO, gratis skole o.l. I 40 år, fra man er 24 til 64 år, bidrar man positivt til samfunnet. Fra 65 år og oppover er det flere som mottar mer enn de gir, fordi de blir pensjonister og får økt behov for helsetjenester. Når man er 80 år er kostnaden 255 000 kroner. I 90-årene blir mange pleietrengende og trenger ofte heltids sykehjemsplass, hvor man da bruker 400 000 kroner per person i gjennomsnitt på denne gruppen (Haugan og Engan 2017).

Disse offentlige overføringene til barn, unge og eldre som i lite eller ingen grad er i arbeid, finansieres i stor grad av skattepenger. Som figur 4.3 viser, brukes det mye skattepenger på de eldre, og dette er blant annet gjennom alderspensjon og sosiale ytelser, som ved sykdom og uførhet, sosiale stønader, arbeidsledighet o.l. I 2017 hadde staten 1 623 milliarder kroner i skattepenger. Hele 40,2% av disse ble brukt til pensjon og sosiale ytelser. Det ble alene brukt 247,7 milliarder kroner på alderspensjon, og bare 116,3 milliarder kroner på

barnehage, barnevern og barnetrygd. I utdanningssektoren ble det brukt 79,8 milliarder kroner på grunnskole, 41,8 milliarder kroner på videregående skole og nesten 40 milliarder på universitets- og høyskoleutdanning (Statistisk sentralbyrå "Slik brukes skattepengene" (2018)).

Figur 4.4 tar for seg noen utvalgte områder som skattepengene brukes på. Disse områdene er hentet ut fordi det er disse som viser forskjellen mellom hva barn og ungdom får i forhold til den eldre befolkningen. Her ser man kontraster mellom de eldre og resten av befolkningen når det gjelder fordeling av pengebruken. Det brukes mest skattepenger på alderspensjon alene. Videre brukes det en del på sykdom, uførhet og sykehustjenester, men dette er fordelt på alle aldersgrupper, og ikke bare eldre. Til sist ser man at det brukes 184 milliarder kroner på utdanning og 116,3 milliarder kroner på barnehage, barnevern og barnetrygd. De som kun er i utdanning, og de som går i barnehage, anses heller ikke som yrkesaktive. Likevel har ikke disse gruppene krevd like mye pengebruk for staten som de med alderspensjon.

De siste seks-syv årene har utgiftene til alderspensjoner stadig tatt en større del av statsbudsjettet. Utbetalinger til alderspensjoner har gått fra å utgjøre et beløp på under 6% i 2007 til et nivå på mer enn 8% i 2016 (Gran-Henriksen 2017). Barn og ungdom mottar færre offentlige tjenester og ytelser enn den eldste delen av befolkningen. Dersom fruktbarheten fortsetter å synke, vil man ikke bruke like mye skattepenger på barn og unge, men fordi aldringen av befolkningen fortsetter å øke, kan man måtte ta i bruk mer av skattepengene på de eldre i fremtiden.

Disse utgiftene til alderspensjoner, sosiale ytelser o.l. kan i fremtiden bli enda større enn i dag. En viktig grunn til dette er at andelen i pensjonsalder vil øke. I 1970 var blant annet 19,2% pensjonister (67 år eller eldre) i forhold til personer i arbeidsalder mellom 20-66 år. I 2017 økte dette tallet til 23,6%. I 2031 vil det være 30% pensjonister per person i yrkesaktiv alder, og i 2060 vil det være hele 39,5% pensjonister per person i yrkesaktiv alder (Haugan og Engan 2017).

At utgiftene til pensjonister vil øke i fremtiden, bekymrer også befolkningen. Ifølge Aftenposten har Respons gjennomført en spørreundersøkelse i forkant av Fafokonferansen 2019, og denne viser hva som bekymrer nordmenn mest og minst. Ifølge undersøkelsen bekymrer nordmenn seg mest for hvordan det skal gå med de eldre. Blant annet er seks av ti bekymret for at vi ikke skal ha nok penger til eldreomsorg. Litt mer enn halvparten er bekymret for at vi ikke skal ha økonomi til å sikre eldre en anstendig levestandard (Fløtten og Trygstad 2019). Undersøkelsen viser derfor alvoret i disse finansielle utfordringene som kan oppstå.

Samtidig som at inntektskilden fra skatt kan reduseres i fremtiden, kan også andre inntektskilder avta. Norge har i lang tid hatt en sterk velstandsvekst og et handlingsrom i finanspolitikken som mange andre land ikke har hatt. Blant annet har oljevirkosomheten vært en viktig drivkraft. Oljenæringen har bidratt til økte inntekter og flere godt betalte jobber. Veksten i produktivitet har vært høy, samtidig som at befolkningens alderssammensetning har vært gunstig for verdiskaping og offentlige finanser. De siste årene har oljeprisen sunket, og statsbudsjettene har aktivt blitt brukt for å motvirke tilbakeslaget som følge av oljeprisfall. Andre land har måttet kutte i offentlige budsjetter som følge av oljeprisfall, mens Norge har både kunne økt utgiftene og redusert skattene. Dette viser styrken i vårt finanspolitiske rammeverk (Finansdepartementet 2017, s. 207).

Likevel er veksten i Oljefondet ventet å bli mindre i årene fremover. Det skyldes først og fremst at statens nettoinntekter fra petroleumsvirkosomheten trolig blir lavere i årene fremover, samtidig som at man øker bruken av olje- og fondsinntekter. I tillegg vil utfordringene også bli større ettersom at andelen over 80 år vil øke etter 2030. Dermed vil handlingsrommet i finanspolitikken bli mindre de neste 10-15 årene, og alle disse

utviklingstrekkene vil derfor være med på å legge et økende press på offentlige finanser (Finansdepartementet 2017, s. 207).

4.3 Utfordringer for tilgang på arbeidskraft i fremtiden

Faktorene som inngår i finansieringen av velferdsstaten i forrige avsnitt, kan i fremtiden bidra til en synkende inntektskilde for staten, og dermed utfordringer for finansieringen av velferdsmodellen. Denne økonomiske utfordringen henger tett sammen med tilgang på menneskelig arbeidskraft. En synkende fruktbarhet kan føre til dårligere tilgang på arbeidskraft fordi det blir født færre personer til å arbeide, noe som igjen kan føre til lavere inntektsskatter til staten. Dette kan gjøre det utfordrende for staten å finne nok personell til de omfattende velferdsordningene.

En stor og kompetent arbeidsstyrke er svært viktig for produksjonssiden i den skandinaviske velferdsmodellen. Sammensetningen av befolkningen har stor betydning for et lands produksjonsevne. Forholdet mellom antall som forsørger og antallet som forsørges er derfor avgjørende for bærekraften i velferdstjenestene (Finansdepartementet 2017, s. 151). En synkende fruktbarhet kan derfor skape utfordringer for tilgang på arbeidskraft.

Per 1. januar 2018 var 70,2% av befolkningen mellom 16 og 74 år yrkesaktive. Denne yrkesaktiviteten utgjør personer som tilbyr sin arbeidskraft på arbeidsmarkedet, både sysselsatte og arbeidsledige. De faktiske sysselsatte, altså arbeidstakere eller lønsmottakere, utgjorde 67,5% av personene mellom 15 og 74 år (Køber, Sandvik og Bø 2019). De siste ti årene har sysselsettingen sunket, hvor den før lå på nesten 74% (Bergsli 2018). I dag er det mer enn tre personer til å forsørge hver eldre, mens det i 2060 bare vil være to personer (Tønnessen 2018 a). Dette betyr at selv om folketallet forsetter å øke, kan andelen sysselsatte likevel synke.

Statistisk sentralbyrå har lagt ut en egen rapport om behovet for arbeidskraft i helse- og omsorgssektoren fremover. Behovet fremskrives til 2060 ved å kombinere Statistisk sentralbyrås framskrivninger av befolkningen fordelt på alder og kjønn med informasjon om blant annet bruken av helse og omsorgstjenester blant kvinner og menn i ulike aldre (Holmøy, Kjølvik og Strøm 2014 a).

De refererer til en stortingsmelding fra 2012-2013 og viser til forhold som påvirker helse- og omsorgssektorens sysselsettinger og utgifter fremover. Denne meldingen sier blant annet at det vil komme en sterk vekst i antall eldre som vil føre til flere brukere av helse- og omsorgstjenester, og det vil oppstå en vedvarende økning i de eldstes gjenstående levetid. Når levestandarden fortsetter å øke, vil også kravene om standarden i helse- og omsorgssektoren øke. Videre sier meldingen at når helse- og omsorgsutgiftene skattefinansieres og styres politisk, vil veksten i de eldstes andel av velgermassen føre til at helse- og omsorgssektoren får høyere prioritet fremover. Til sist nevner blant annet meldingen at det er grunn til å regne med at enhetskostnadene innenfor eldreomsorg vil øke raskere enn prisene på de fleste andre varer og tjenester, og at det er mulig at lønnsnivået for ansatte i denne sektoren må heves for at sektoren skal kunne tiltrekke seg en arbeidsinnsats som dekker veksten i bemanningsbehovene (Holmøy, Kjølvik og Strøm 2014 b, s. 7-8 b).

Framskrivningen fra Statistisk sentralbyrå sier at bemanningsbehovet i helse- og omsorgssektoren vil øke sterkt fremover, særlig etter 2020. Dersom dagens bruk av helse- og omsorgstjenester videreføres på alle aldersgrupper, innebærer dette at etterspørselen etter arbeidskraft i helse- og omsorgssektoren i 2060 passerer det dobbelte av etterspørselen i 2010 (Holmøy, Kjølvik og Strøm 2014 a).

På en annen side finnes det også forskning på at bedre helse blant eldre i fremtiden faktisk kan redusere etterspørselen etter arbeidskraft, i stedet for å øke etterspørselen. Noe av årsaken til at levealderen øker, er trolig bedre helse blant de eldre. Dermed kan dette føre til at de står lenger i jobb. Likevel finnes det flere forhold som kan svekke sammenhengen mellom bedre helse blant eldre og helse- og omsorgssektorens etterspørsler. Helseforbedringene i seg selv kan være et resultat at økt forbruk av helsetjenester. Stadig flere vil overleve på de alderstrinnene hvor bruken av helse- og omsorgstjenester er høy, noe som vil si at de trenger helse- og omsorgstjenester for å kunne opprettholde helseforbedringene. Spesielt kan antall demente øke kraftig på grunn av aldringen, og disse gruppene krever kostbar omsorg (Holmøy, Kjølvik og Strøm 2014 a).

Dette behovet for arbeidskraft i helse- og omsorgssektoren kan på mange områder møtes gjennom arbeidsinnvandring. I tillegg kan personer som allerede er bosatt i Norge med helsefaglig utdanning, og som ikke arbeider innenfor sektoren, også være en mulig

arbeidskraftreserve. I 2013 var det 370 000 personer med helsefaglig bakgrunn som var sysselsatt, mens antall personer med slik utdanning utgjorde 460 000. Det er altså en stor andel av personer med slik utdanning som ikke er i jobb, og som ikke jobber i helse- og omsorgssektoren (Statistisk sentralbyrå "Befolkning, sysselsetting og utdanning" (2015)). Disse gruppene er viktig å få med seg i fremtiden for å dekke behovene for nok sysselsetting i helse- og omsorgssektoren.

Dersom tilgangen på arbeidskraft fortsetter å synke i fremtiden, kan kompetanse bli en viktigere faktor for å få samfunnet til å gå rundt. Utdanningssystemet og arbeidslivet i dag kan sies å være velfungerende, den bidrar til høy sysselsetting og til en arbeidsstyrke med høy kompetanse. Det er likevel alltid behov for forbedring i kompetansenivået. Det finnes en rekke utfordringer som Norge står overfor i kompetansepolitikken, og dette er utfordringer som samfunnet må håndtere i årene fremover (NOU 2019: 2, s. 10).

Noen av disse utfordringene er nettopp synkende fruktbarhet og økende levealder. Disse faktorene innebærer at flere må bidra i arbeidslivet for å kunne klare å videreføre velferdsstaten. Dette øker også behovet for påfyll av kompetanse for alle arbeidstakere uavhengig av alder. Utenom at dette fører til økt press på offentlige budsjetter som tidligere nevnt, må man også i fremtiden bli mer produktive for å kunne opprettholde velferdsordninger, som for eksempel dagens nivå på pensjonsutbetalinger. Blant annet er det viktig at arbeidstakere utvikler og fornyer sin kompetanse gjennom hele livet for at man skal kunne arbeide lenger og mer effektivt. Det er også viktig med seniortilpasset kompetansepolitikk for at eldre arbeidstakere skal stå lenger i jobb (NOU 2019: 2, s. 11).

4.4 utfordringer på regionalt nivå

Befolkningsaldringen vil ikke bare ha konsekvenser på nasjonalt nivå, men den vil også kjennetegnes av regionale forskjeller. Det var i 2018 allerede store forskjeller mellom kommuner i hvor mange eldre de har i forhold til yngre (Leknes et al. 2018 s, 24).

Rogne og Syse (2017) bygger på hovedalternativet til Statistisk sentralbyrås befolkningsframskrivninger og viser til at omsorgsbyrden i dag er høyest i de minst sentrale kommunene i landet. Regioner med store byer har relativt lave omsorgsbyrder, og omsorgsbyrden forventes heller ikke å øke like mye der som i de andre regionene. Fylker

med mer landlige bosettingsmønstre, som blant annet Hedmark, Oppland, Sogn og Fjordane og Telemark har en eldre befolkning, og disse fylkene vil også få en økende omsorgsbyrde fremover ifølge befolkningsframskrivingene (Telle 2017). Statistisk sentralbyrås befolkningsframskrivinger fra 2018 viser til at spesielt de minst sentrale kommunene har en mindre andel av sin befolkning som er under 10 år og i aldersspennet 20-47 år. De har derimot en veldig høy andel personer i pensjonsalder. 20 år frem i tid vil det bli en mer generell aldring i alle kommuner. Likevel vil den skjeve aldersstrukturen til de minst sentrale kommunene bli enda større. I 2040 vil den vanligste alderen i landsdelssentrene være 30 år, og 70 år i de minst sentrale kommunene. Det vil også være 7 kommuner som har flere eldre enn personer i arbeidsalder. Bare 135 kommuner, altså rundt 30% av kommunene, vil ha to eller flere personer i arbeidsalder per eldre. Kommuner som i 2018 hadde svært høye forsørgerbyrder for eldre var Røst, Vanylven og Fedje. Oslo hadde så mye som tre til fire personer i arbeidsalder per eldre. En stor grunn til denne skjeve forsørgerbyrden for eldre kommer fra den innenlandske flyttingen og innvandringen. Unge fruktbare personer flytter fra distriktene til byene, mens de eldre sitter igjen på bygda. Dette fører til at det fødes flere barn i byene enn på bygda. I tillegg er det også mest innvandring i de større byene. Dette skaper enda større problemer for de minst sentrale kommunene (Leknes et al. 2018, s. 25).

På grunn av dette, vil mindre sentrale kommuner i fremtiden slite med å opprettholde en stor nok sysselsettingsgruppe for å kunne tilby tjenester på samme nivå den nærmeste tiårsperioden. Det var rundt 377 000 årsverk i kommuner og fylkeskommuner ved inngangen til 2018 (NOU 2019: 2, s. 128). Årsverk viser til det arbeid som kan utføres i løpet av et år av en arbeidstaker i full stilling (Jakhelln 2015). Befolkningen forventes å øke med ca. 6,9% fra 2018 til 2028. Derfor må kommunesektoren øke antall årsverk med rundt 40 000 frem mot 2028 for å kunne tilby tjenester på samme nivå som i dag. Dette tilsvarer en økning i antall årsverk på rundt 10,5%. En viktig grunn til at årsverksbehovet antas å vokse raskere enn befolkningen, er den store etterspørselen som er ventet i helse- og omsorgssektoren fremover (NOU 2019: 2, s. 127-128). Det forventes derfor et stort behov for pleie- og omsorgstjenester for eldre i distrikts-Norge (Telle 2017). Fraflyttingskommuner vil altså ha utfordringer med å skaffe seg nok arbeidskraft til å videreføre velferdsordninger.

Om alt dette vil føre til finansieringsproblemer for kommunene, er imidlertid tvilsomt ifølge Erling Holmøy fra Statistisk sentralbyrå. Aldringen bidrar til at offentlige utgifter øker raskere enn skattegrunnlagene, og kommunene har ansvaret for viktige velferdstjenester, som barnehager, grunnskole, videregående opplæring, eldreomsorg og primærhelsetjenester. En vanlig teori er derfor at finansieringsproblemene blir store i fraflyttingskommuner med raskest aldring. Dette er ifølge Holmøy feil. I Norge legger aldringen et sterkt press på statsfinansene, men de direkte virkningene på kommunenes økonomi er svært små. Årsaken til dette er kommunenes inntektssystem som har gjort kommunene "immune" mot demografiske endringer. Staten kompenserer for kommunenes demografiulempen. Når flere skal ha eldreomsorg i en fraflyttingskommune, er det staten som dekker kommunenes merutgifter til dette (Holmøy 2018). Dermed vil kommunene få finansiering fra staten til å utføre sine arbeidsoppgaver, og vil derfor ikke kjenne på det økonomiske presset ved synkende fruktbarhet, eldre befolkning og fraflytting like sterkt som staten. Staten derimot, vil kunne finne det problematisk å finansiere kommunale velferdstjenester dersom inntektskilden reduseres.

4.5 Økt konfliktnivå mellom generasjoner?

Det har også vært debatt om de eldres holdninger i velferdspolitikken har betydning for videreføringen av velferdsstaten. Det har spesielt vært to argumenter som har vært sentrale. Det første argumentet går ut på at eldre over flere år har brukt sin tallmessige styrke til å presse fram politiske prioriteringer i egen favør på bekostning av yngre generasjoner. Blant annet har dette blitt hevdet av den tidligere statsministeren Kåre Willoch. Han uttalte i 1991 at interessen for barns og unges problem er svekket av de halvgamles dominans i samfunnsstyringen når de halvgamle utgjør en voksende andel av velgerfolket (Hatland 2011, s. 144). Den eldre generasjonen kan i fremtiden utgjøre en større gruppe enn yngre generasjoner, og dermed vil de også ha større muligheter til å påvirke politiske spørsmål. Dersom de eldre ønsker å presse fram sine politiske prioriteringer, kan de dominere over de yngres politiske prioriteringer fordi de er i flertall.

Det andre argumentet går ut på at generasjonstilhørighet kan ha betydning for videreføringen av velferdsstaten. De som ble født rett etter andre verdenskrig har nytt godt av økonomisk vekst og en ekspanderende velferdsstat. De har vært med på å etablere et pensjonssystem som sikrer de høye inntekter som pensjonsordninger, og hvor de sender

regningen for dette over til neste generasjon. Det kan dermed oppstå en skjevhet som kan være utfordrende. For eksempel har man argumentert for at yngre mennesker kan trekke tilbake sin støtte til velferdsstaten som følge av dette pensjonssystemet, og at det også kan utvikles en generasjonsstrid om fordeling av godene i samfunnet (Hatland 2011, s. 145).

4.6 Mulige svar på utfordringene

At det har oppstått et økende finansieringsbehov og en økende etterspørsel etter arbeidskraft som en konsekvens av synkende fruktbarhet og en aldrende befolkning, kan ifølge finansdepartementet bety at budsjettene enten må styrkes gjennom økte inntekter eller reduserte utgifter (Finansdepartementet 2017, s. 207).

Det kan finnes muligheter til å løse problemene som følge av en synkende fruktbarhet. Noen av dokumentkildene kommer inn på mulige svar på problemene som velferdsstaten står overfor i fremtiden. Blant annet har finansdepartementet lagt ut en perspektivmelding som presenterer fremtidens utfordringer og hvordan man planlegger å møte disse. Perspektivmeldingen sier at det er viktig å øke yrkesdeltakelsen ved at flere må stå lenger i arbeid. Det er videre viktig at flere deltar på arbeidsmarkedet. Til sist er det viktig med økt arbeidstid gjennom mer heltid og mindre sykefravær (Finansdepartementet 2017, s. 207). Dette i seg selv kan være krevde utfordringer som synkende fruktbarhet kan skape. Færre fødte kan bety at de i yrkesaktiv alder må stå lenger i arbeid, jobbe mer heltid og øke sin arbeidstid dersom de skal klare å finansiere eldrebølgen.

At befolkningen blir eldre kan være en konsekvens av at man generelt har fått bedre helse. Den teknologiske utviklingen muliggjør mer avansert medisinsk behandling, og befolkningens ønsker om et bedre helsetilbud fører til en sterk utbygging av helse- og omsorgstilbudet. Dermed kan det være mulig at man i fremtiden faktisk kan stå lenger i jobb og at flere deltar på arbeidsmarkedet. Bedre helse kan også føre til muligheten for økt arbeidstid gjennom mer heltid (Cappelen 2011, s. 91-92).

Likevel vil eldrebølgen etter 2030 føre til så store utgifter i form av økte pensjonsutgifter og offentlig konsum innenfor pleie og omsorg, at man ikke lenger kan finansiere dette slik man gjør i dag, og spesielt ikke hvis fruktbarhetstallene fortsetter å synke. Da må man enten øke skattene eller redusere veksten i tilbudet (Cappelen 2011, s. 91-92). Det kan

finnes flere måter å unngå disse tendensene som vil oppstå i fremtiden. Økt effektivisering innenfor helse- og sosialtjenesten kan bidra. Da vil man kunne produsere billigere helse, noe som vil redusere behovet for vekst i utgiftene. Det har også skjedd store forbedringer innen medisin, noe man ser i den økende levealderen. Dersom bedre helse fører til økt yrkesaktivitet og mindre fravær, kan dette faktisk være med på å redusere finansieringsbyrden (Cappelen 2011, s. 93).

4.7 Motsatte effekter?

De fleste prognoser og befolkningsframskrivninger viser til at lavere fødselstall vil føre til en forskjøvet forsørgerbyrde, hvor man ikke vil klare å utdanne nok helsearbeidere eller ha nok folk i arbeid til å betale inn de eldres alderspensjoner og andre sosiale ytelser. Likevel er det noen som mener at flere barn vil bety større utgifter for staten. I lys av statsministerens nyttårstale, mener Statistisk sentralbyrås forsker Erling Holmøy at Erna Solberg tar feil om at flere barn vil være løsningen for velferdsstaten. Han viser derimot til at gjennomsnittsnordmannen bare er en utgiftspost (Forskning.no "SSB: - Flere barn vil bety større utgifter for staten" (2019)).

Holmøy leder arbeidet med en rapport som er bestilt av Solbergs regjering gjennom Barne- og likestillingsdepartementet, som ikke er godkjent internt i Statistisk sentralbyrå per mars 2019. Likevel sier han at ingen beregninger kan komme utenom tre viktige momenter. For det første vil flere barn gi flere å forsørge. Statistisk sentralbyrås utregninger viser at ideen om at flere barn vil redusere forsørgerbyrden for de yrkesaktive, ikke har empirisk grunnlag. Beregningene viser til at dersom kvinner føder flere barn, blir det også flere som må forsørges i en periode på 65 år. Det blir i tillegg flere eldre som må forsørges på grunn av den lave dødeligheten. For det andre er nordmenn en offentlig utgiftspost. Ifølge tidligere beregninger som Holmøy har ledet, vil en gjennomsnittsnordmann bidra mer til offentlige utgifter enn til skatteinntekter gjennom livsløpet. Bruken av oljepenger dekker ikke den ubetalte skatteregningen som nordmenn etterlater seg når de dør. Til sist må Oljefondet deles på flere. Hvert år henter regjeringen ut flere milliarder kroner fra Oljefondet for å dekke statsbudsjettets underskudd. Når det blir flere mennesker, blir det også flere som skal dele på avkastningen av Oljefondet (Winther 2019).

Barne- og likestillingsdepartementet opplyser videre at rapporten må gjennom en kvalitetssikringsprosess i Statistisk sentralbyrå før den kan offentliggjøres, og dermed må Holmøy selv stå for disse konklusjonene. De mener at å øke antallet barnefødsler ikke vil løse velferdsstatens utfordringer alene, men de mener ikke at barnefødsler ikke er bærekraftig. Videre mener de at et bærekraftig samfunn heller ikke kan måles etter disse momentene, og at det handler om arbeidskraft og om de ressursene den nye generasjonen kan bidra med (Winther 2019). Det ligger derfor en tvil i Holmøys utsagn om at barn bare er en større utgift for staten, og at dette ikke kan konkluderes før rapporten er kvalitetssikret.

5.0 Diskusjon

Prognosene og befolkningsframskrivningene viser alle til at det i fremtiden kan bli problematisk å videreføre den skandinaviske velferdsstaten dersom fruktbarheten synker og befolkningen aldres. Færre barn og flere eldre kan føre til en skjev forsørgerbyrde hvor personer i yrkesaktiv alder i fremtiden må forsørge flere eldre enn barn og unge. Dette vil bli svært synlig på regionalt nivå, hvor unge fruktbare personer flytter inn til byene, mens de eldre sitter igjen på bygda.

Særlig vil denne skjeve forsørgerbyrden være utfordrende for velferdsmodellens prinsipper om omfordelinger over livsløpet. Dersom synkende fruktbarhet og aldrende befolkning forskyver balansen mellom inntekter og utgifter ved at den yrkesaktive andelen av befolkningen blir mindre, kan staten få flere utgifter i form av alderspensjon, eldreomsorg o.l., enn skatteinntekter. Dermed har befolkningsstrukturen en stor betydning for arbeidstilbud, offentlige inntekter, pensjonsutgifter og pleie- og omsorgsbehov.

At de i yrkesaktiv alder i fremtiden må forsørge flere eldre enn barn og unge, kan være utfordrende for finansieringen av velferdsstaten og tilgang på arbeidskraft. Dette er to viktige utfordringer som den skandinaviske velferdsmodellen i fremtiden kan stå overfor. Selv om disse utfordringene kan være utfordrende hver for seg, er de også innvevd i hverandre. En synkende fruktbarhet kan føre til dårligere tilgang på arbeidskraft fordi det blir født færre personer til å arbeide. Dette kan igjen føre til lavere inntektsskatter til staten, og dermed kan det bli vanskeligere for staten å tilby de omfattende velferdsordningene. I

mange år har oljeinntektene blitt hentet ut for å dekke statsbudsjettets underskudd, men fordi denne inntekten også forventes å synke, vil dette i fremtiden ikke hjelpe like mye på den reduserende inntektskilden fra skatteinntekter.

Disse resultatene og funnene viser at det er stor sannsynlighet for at synkende fruktbarhet i fremtiden blir en utfordring for videreføringen av velferdsstaten. Dermed kan man også påstå at finansieringsproblemet og dårligere tilgang på arbeidskraft kan bli reelle faktorer. Uten tilstrekkelige skatteinntekter og nok tilgang på arbeidskraft, vil ikke velferdsmodellen kunne tilby de omfattende velferdsordningene som eksisterer i dag.

Et resultat av dette kan være at man i fremtiden ikke kan videreføre den skandinaviske velferdsmodellen. En mulig løsning kan derfor være å bevege seg i en retning av en annen velferdsmodell, som for eksempel den anglo-amerikanske eller den kontinentale velferdsmodellen. Ved å ta i bruk den anglo-amerikanske modellen, trenger staten bare å garantere ei minstesikring og overlate resten til det private markedet. Ved å ta i bruk den kontinentale modellen, trenger ikke staten å tilby like velferdsordninger til hele befolkningen, da ytelsene ofte er avhengig av inntekt. Begge disse metodene kan spare staten store utgifter dersom skatteinntektene i fremtiden synker.

Selv om befolkningsframskrivingene og prognosene viser det samme, er det likevel viktig å se på dokumentasjonen med et kritisk blikk. Statistisk sentralbyrå tar for seg feilmarginer i sine befolkningsframskrivinger, og viser til at forutsetningene for prognosene har stor betydning. Det er spesielt stor usikkerhet knyttet til forutsetningene om innvandring, fruktbarhet, levealder, innenlandsk flytting og utvandring. Usikkerheten i befolkningsframskrivingene øker jo lenger frem i tid man ser, og tallene blir ekstra usikre når man fremskriver mindre grupper, som for eksempel på kommunenivå (Tønnessen 2018 a). Derfor er det viktig å se på ulike forhold som kan påvirke disse befolkningsframskrivingene.

Ett forhold er tid. Prognosene viser hva som kan skje helt frem til år 2060, noe som er langt frem i tid. Derfor kan prognosene også endre seg. Det kan også oppstå andre forhold i fremtiden som kan påvirke befolkningsframskrivingene, som for eksempel innvandring og utvandring, nye konflikter mellom land, epidemier, nye forhold som påvirker fruktbarhetstallene og inntektskilder. Innvandring, og spesielt unge fruktbare innvandrere,

kan bidra til å øke fruktbarheten. Eldre innvandrere kan derimot føre til en økning i eldrebølgen. Nye konflikter mellom land kan føre til en økning i antall innvandrere. Epidemier kan føre til lavere befolkningstall, og særlig blant eldre. Nasjonale forhold kan påvirke innbyggernes valg om å få barn, som for eksempel finanskriser, konflikter, oljekriser, arbeidsledighet og sykdom. Norge kan også finne nye inntektskilder i fremtiden. Dersom statens inntekter fra petroleumsvirksomheten synker, kan nye inntektskilder likevel holde velferdsmodellen gående.

Litteraturen i denne oppgaven kan anses som pålitelig. Likevel finnes det annen litteratur som viser det motsatte av det denne oppgaven har tatt for seg; at synkende fruktbarhet kan være positivt for velferdsstaten. Dette kan man for eksempel finne igjen i Erling Holmøys utsagn om at barn bare er en utgiftspost for staten. Dersom det Holmøy påstår i artikkelen er korrekt, vil dette være positivt for finansieringen av velferdsstaten, da færre barn fører til færre å forsørge. Likevel vil dette gå utover den andre viktige utfordringen; tilgang på arbeidskraft. Det vil da bli født færre personer til å arbeide. Denne uttalelsen har likevel mindre faglig tyngde enn andre deler av oppgaven. En viktig grunn til dette er at rapporten enda ikke var utgitt per mars 2019. Derfor er Holmøys utsagn bare hans egne utsagn. En utgitt rapport fra en pålitelig kilde vil dermed ha større faglig tyngde.

Det vil ikke være naturlig å ha med for mye om positive konsekvenser ved en synkende fruktbarhet, da oppgaven i hovedsak handler om utfordringer som velferdsstaten kan stå overfor. Det er også derfor oppgaven viser et "dystert" bilde av fremtiden til den norske velferdsstaten. Oppgaven tar for seg utfordringer man i fremtiden kan stå overfor, og ser derfor ikke på hvilke muligheter og positive utfall synkende fruktbarhet kan ha, som for eksempel for miljøet og global oppvarming. Dermed kan en analyse av positive konsekvenser føre til et annet utfall enn i denne oppgaven.

Samtidig som at oppgaven bare har sett på utfordringer, har også oppgaven hovedsakelig fokusert på data fra Statistisk sentralbyrå, Stortinget og regjeringen. Dermed kan litteraturen sees på som ensidig, og hvor de fleste forfatterne mener det samme. I en større oppgave ville det kanskje vært mer naturlig å ha med annen litteratur fra andre pålitelige kilder, men i denne oppgaven har dette blitt selektert bort.

Til sist er det viktig å se på oppgavens kvalitet. Kvaliteten kan si noe om hvor gyldig og pålitelig oppgaven er. Som nevnt i metodekapittelet, har jeg tatt i bruk ulike databaser med ulike søkeord for å finne best mulig informasjon. Dermed har også kildesøkingen vært strukturert. Likevel kan det finnes mye annen litteratur om konsekvenser for velferdsstaten ved synkende fruktbarhet, men oppgaven har blitt begrenset for å passe til oppgavens lengde, og for å kun hovedsakelig konsentrere seg om finansiering av velferdsstaten, tilgang på arbeidskraft, kompetanse og regionale problemer.

6.0 Konklusjon

Denne bacheloroppgaven har vist hvordan synkende fruktbarhet kan være en utfordring for videreføringen av velferdsstaten. Utfordringene er særlig knyttet til finansieringen av velferdsstaten og tilgangen på arbeidskraft. Synkende fruktbarhet utfordrer velferdsstaten ved at det oppstår en skjev forsørgerbyrde, hvor færre fødte fører til en redusert tilgang på arbeidskraft, som igjen fører til utfordringer med å finansiere velferdsstaten gjennom skatteinntekter.

En synkende fruktbarhet og en aldrende befolkning er nødvendigvis ikke en utfordring hver for seg. Fordi helsen og levealderen stadig forbedres blant eldre, vokser denne gruppen seg større samtidig som man føder færre barn. Man vil da ikke ha nok finansielle midler eller menneskelige ressurser til å ta vare på de eldre, dersom denne gruppen blir for stor i forhold til resten av befolkningen. En synkende fruktbarhet og en aldrende befolkning er derfor innvevd i hverandre, hvor disse sammen skaper utfordringer for videreføringen av velferdsstaten.

Referanseliste

- Amundsen, Bård. 2018. "Færre fødes og færre innvandrere". *Forskning.no*. Lest 18.02.19
<https://forskning.no/samfunnskunnskap-innvandring-ny/faerre-fodes-og-faerre-innvandrer/286510>
- Bergsli, Alf Tore. 2017. "Eldrebølgen kommer! Framtidas norske befolkning". *Arbeidslivet.no*. Lest 26.02.19
<https://www.arbeidslivet.no/Arbeid1/Arbeidsmarkedet/Eldrebolgen-kommer-Framtidas-norske-befolkning/>
- Bergsli, Alf Tore. 2018. "Arbeidsmarkedet i tall og fakta". *Arbeidslivet.no*. Lest 21.02.19
<https://www.arbeidslivet.no/Arbeid1/Arbeidsmarkedet/Arbeidsmarkedet-i-tall-og-fakta/>
- Cappelen, Ådne. 2011. "Velferdsstatens økonomiske grunnlag". I *Den norske velferdsstaten*, redigert av Aksel Hatland, Stein Kuhnle og Tor Inge Romøren red, s. 67-100. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Cappelen, Ådne. 2018. "Velferdsstatens økonomiske grunnlag". I *Den norske velferdsstaten*, redigert av Aksel Hatland, Stein Kuhnle og Tor Inge Romøren red, s. 70-95. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Christensen, Johan og Ole T. Berg. 2018. "Velferdsstat". *Store Norske Leksikon*. Lest: 14.01.19.
<https://snl.no/velferdsstat>
- Falnes-Dalheim, Anders. 2018. "Rekordlav fruktbarhet". *Statistisk sentralbyrå*. Lest: 27.01.19
<https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/rekordlav-fruktbarhet>
- Finansdepartementet.no. 31.03.2017. "Meld. St. 29 (2016-2017)". Lest 05.03.19
<https://www.regjeringen.no/contentassets/aefd9d12738d43078cbc647448bbeca1/n/pdfs/stm201620170029000dddpdfs.pdf>
- Fløtten, Tone og Sissel C. Trygstad. 2019. "Ny undersøkelse: Dette bekymrer nordmenn mest og minst. Noen av svarene overrasker oss." *Aftenposten.no*. Lest 15.05.19.
https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/Ad0Gzq/Ny-undersokelse-Dette-bekymrer-nordmenn-mest-og-minst-Noen-av-svarene-overrasker-oss--Tone-Flotten-og-Sissel-C-Trygstad?fbclid=IwAR1b_8KR0Isu7NN0DPE6mLVv2kdYTcqWoVECYrkIVXrcNvkAhFQWet7m3kE

- Forskning.no. 07.01.2019. "SSB: - Flere barn betyr større utgifter for staten". Lest 29.03.19.
<https://forskning.no/ntb-velferdsstat/ssb--flere-barn-betyr-storre-utgifter-for-staten/1277407>
- Gran-Henriksen, Bjørn. 2017. "Pensjonene spiser stadig mer av kaka". *Statistisk sentralbyrå*. Lest 12.03.2019
<https://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/pensjonene-spiser-stadig-mer-av-kaka>
- Hatland, Aksel, red. 2011. *Veivalg i velferdspolitikken*. Bergen: Bokforlaget Vigmostad og Bjerke AS.
- Haugan, Bjørn og Øyvind Engan. 2017. "Så mye koster du Norge". *VG*. Lest 03.04.19
<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/E1JO2/saa-mye-koster-du-norge>
- Holmøy, Erling, Julie Kjelvik og Birger Strøm. 2014 a. "Behovet for arbeidskraft i helse- og omsorgssektoren fremover". *Statistisk sentralbyrå*. Lest 08.03.19
<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/behovet-for-arbeidskraft-i-helse-og-omsorgssektoren-fremover>
- Holmøy, Erling, Julie Kjelvik og Birger Strøm. 2014 b. "Behovet for arbeidskraft i helse- og omsorgssektoren fremover". *Statistisk sentralbyrå*. Lest 08.03.19.
<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/attachment/170663?ts=1452121e668>
- Holmøy, Erling. 2018. "Får fraflyttingskommuner dårlig økonomi?". *Aftenposten*. Lest 27.03.19.
https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/J1AJxm/Far-fraflyttingskommuner-darlig-okonomi-Erling-Holmoy?spid_rel=2
- Jacobsen, Dag Ingvar. 2015. *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: høskoleforlaget.
- Jakhelln, Henning. 2015. "Årsverk". *Store Norske Leksikon*. Lest 13.03.19
<https://snl.no/årsverk>
- Kuhnle, Stein og Nanna Kildal. 2018. "Velferdsstatens idégrunnlag i perspektiv". I *Den norske velferdsstaten*, redigert av Aksel Hatland, Stein Kuhnle og Tor Inge Romøren red, s. 15-34. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Køber, Tonje, Ole Sandvik og Tor Petter Bø. 2019. "Befolkningens tilknytning til

- arbeidsmarkedet 2018". *Statistisk Sentralbyrå*. Lest 21.02.19
<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/befolkningens-tilknytning-til-arbeidsmarkedet-2018>
- Leknes, Stefan, Sturla A. Løkken, Astri Syse og Marianne Tønnessen. 2018.
"Befolkningsframskrivingene 2018". *Statistisk sentralbyrå*. Lest 07.03.19.
<https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/attachment/354129?ts=1643ab45088>
- Malt, Ulrik. 2015. "Kvalitativ". *Store norske leksikon*. Lest 15.02.19
<https://snl.no/kvalitativ>
- Mathisen, Birgit Røe. 2003. "Velferdsstaten – tre modeller". *Forskning.no*. Lest 25.03.19.
<https://forskning.no/politikk-samfunnskunnskap-samfunnsokonomi/velferdsstaten--tre-modeller/1077080>
- NHO Østfold. 19.03.2011. "Eldrebølgen". Lest 20.05.2019.
<https://web.archive.org/web/20111024034100/http://helenorge.nho.no/article.php?articleID=11101&categoryID=18>
- NOU 2011: 7. *Velferd og migrasjon – den norske modellens fremtid*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet. Lest 24.01.19.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2011-07/id642496/sec4?q=tillit%23KAP3-3&tdtq=true>
- NOU 2019: 2. *Fremtidige kompetansebehov 2*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Lest 12.03.19
<https://www.regjeringen.no/contentassets/216ef613554042ccae0c127a6b3b3ac8/no/pdfs/nou201920190002000dddpdfs.pdf>
- NRK.no. 01.01.19. "Lag flere barn, ber statsministeren i sin nyttårstale. Lest: 27.01.19
<https://www.nrk.no/norge/statsministeren-bekymret-over-lave-fodselstall-1.14362212>
- Regjeringen.no. 31.05.2018. "Langsiktige utfordringer som følge av en aldrende befolkning". Lest: 22.01.19.
https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/norsk_ekonomi/bruk-av-oljepenger-/langsiktige-utfordringer-som-folge-av-en/id450473/
- Solerød, Hans og Marianne Tønnessen. 2018 a. "Fruktbarhet - demografi". *Store Norske Leksikon*. Lest 18.02.19
https://snl.no/fruktbarhet_-_demografi

- Solerød, Hans og Marianne Tønnessen. 2018 b. "Samlet fruktbarhetstall". *Store Norske Leksikon*. Lest 12.05.19.
https://snl.no/samlet_fruktbarhetstall
- Statistisk sentralbyrå. 25.01.2010. "Velferdsstaten trenger mange i arbeid". Lest 15.02.19
<https://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/velferdsstaten-trenger-mange-i-arbeid>
- Statistisk sentralbyrå. 11.06.2014. "Forventet levealder ved fødselen". Lest 12.05.19.
<https://www.ssb.no/natur-og-miljo/barekraft/forventet-levealder-ved-fodselen>
- Statistisk sentralbyrå. 12.03.2015. "Befolkning, sysselsetting og utdanning". Lest 11.03.19.
<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/befolkning-sysselsetting-og-utdanning-2015-1>
- Statistisk sentralbyrå. 12.06.2018. "Slik brukes skattepengene". Lest 12.03.19
<https://www.ssb.no/offentlig-sektor/faktaside/slik-brukes-skattepengene>
- Statistisk sentralbyrå. 26.06.2018. "Befolkningsframskrivinger". Lest 11.03.19.
<https://www.ssb.no/folkfram>
- Statistisk sentralbyrå. [Udatert]. "Arbeidsstyrken". Lest 12.05.19.
<https://www.ssb.no/a/metadata/conceptvariable/vardok/1124/nb>
- Statistisk sentralbyrå. [Udatert]. "Sysselsatte". Lest 12.05.19.
<https://www.ssb.no/a/metadata/conceptvariable/vardok/1116/nb>
- Store Norske Leksikon. 12.02.2018. "Arbeidsmarked". Lest 21.02.19
<https://snl.no/arbeidsmarked>
- Store Norske Leksikon. 11.01.2019. "Forsørgerbyrde". Lest 12.05.19.
<https://snl.no/forsorgerbyrde>
- Sønstebø, Anders. 2019. "Fruktbarheten fortsetter å synke". *Statistisk sentralbyrå*. Lest 07.03.19
<https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/fruktbarheten-fortsetter-a-synke>
- Telle, Kjetil. 2017. "Aldring og sysselsetting i by og bygd". *Statistisk sentralbyrå*. Lest 14.03.19.
<https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/artikler-og-publikasjoner/aldring-og-sysselsetting-i-by-og-bygd-2017-04>
- Tønnessen, Marianne. 2018 a. "Lavere befolkningsvekst framover". *Statistisk sentralbyrå*.

- Lest 18.02.19
[https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/lavere-befolkningsvekst-
framover](https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/lavere-befolkningsvekst-
framover)
- Tønnessen, Marianne. 2018 b. "den demografiske hovedformelen". *Store Norske Leksikon*.
Lest 25.03.19.
https://snl.no/den_demografiske_hovedformelen
- Winther, Petter. 2019. "SSB-forsker mener Solberg tar feil om at flere norske barn er
løsningen". *Dagens Næringsliv*. Lest 29.03.2019.
[https://www.dn.no/makrookonomi/erling-holmoy/statistisk-sentralbyra/erna-
solberg/ssb-forsker-mener-solberg-tar-feil-om-at-flere-norske-barn-er-losningen/2-
1-510001?_1](https://www.dn.no/makrookonomi/erling-holmoy/statistisk-sentralbyra/erna-
solberg/ssb-forsker-mener-solberg-tar-feil-om-at-flere-norske-barn-er-losningen/2-
1-510001?_1)

Figurliste

- Haugan, Bjørn og Øyvind Engan. 2017. "Så mye koster du Norge". Hentet: 03.04.2019
<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/E1JO2/saa-mye-koster-du-norge>
- Statistisk sentralbyrå. 12.03.2018. "Menn enda nærmere kvinners levealder". Hentet:
29.03.2019
[https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/menn-enda-naermere-
kvinnens-levealder](https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/menn-enda-naermere-
kvinnens-levealder)
- Statistisk sentralbyrå. 2018. "Slik brukes skattepengene". Hentet: 25.03.2019
<https://www.ssb.no/offentlig-sektor/faktaside/slik-brukes-skattepengene>
- Sønstebo, Anders. 2019. "Fruktbarheten fortsetter å synke". *Statistisk sentralbyrå*. Hentet:
25.03.2019.
[https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/fruktbarheten-fortsetter-a-
synke](https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/fruktbarheten-fortsetter-a-
synke)